

Війна Росії проти України: використання Кремлем релігії як інструменту зовнішньої політики

Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році в епоху Єльцина Росія переживала період релігійного плюралізму, що дало змогу західним християнським місіонерам діяти вільно. Російська православна церква (РПЦ) обурилася цим замахом на свою канонічну територію, і після вступу в 1999 році Володимира Путіна на посаду тісно співпрацювала з ним задля зміцнення своєї влади. Путін розцінював таку тісну співпрацю як шлях до контролю над суспільством, усунення альтернативних джерел морального авторитету всередині країни та поширення російського впливу за кордоном.

Внутрішній фронт: зміцнення панування Російської православної церкви

Уже в січні 2000 року перша [Концепція національної безпеки](#) Путіна як виконувача обов'язків Президента Росії сприяла «зміцненню моральних цінностей суспільства, традицій патріотизму» як частина того, що він називав «духовними» національними інтересами. Протягом своїх двох перших термінів правління [Путін сприяв пануванню РПЦ](#) через закони про повернення майна, конфіскованого за радянських часів, і запровадження релігійної освіти в державних школах, а також через податкові пільги та фінансові переваги. Зі свого боку РПЦ використовувала свій вплив і ресурси, щоб просувати [путінське бачення православної християнської національної ідентичності](#) та непохитно підтримувала сильну мілітаризовану державу, особливо після обрання Кирила Патріархом Московським і всієї Русі у 2009 році. До 2016 року Путін оприлюднив «закон Ярової», який суттєво [обмежив діяльність нетрадиційних церков](#), що є частиною ширших пропагандистських зусиль Кремля, які зображують Захід декадентом, позбавленим християнських цінностей, що було описано як «[етнізація релігії](#)». Кирило відіграв вкрай важливу роль, забезпечуючи [підтримку російським суспільством путінського вторгнення](#). Це контрастує з його [більш нейтральною позицією](#) після анексії Криму та вторгнення на Донбас у 2014 році, коли він намагався тримати баланс між своїм союзом з Кремлем та бажанням РПЦ контролювати Українську церкву. Станом на травень 2022 року [Європейська комісія запропонувала додати Кирила до санкційного списку осіб](#), близьких до режиму Путіна, і Європейська служба зовнішньої діяльності описала його як «одного з найвидатніших прихильників російської військової агресії проти України».

Кампанія на Сході: здійснення впливу через православні церкви

У партнерстві з РПЦ Кремль намагався поширити свій вплив на переважно православні країни Східної Європи, зокрема на кількох держав-членів ЄС, які становлять складний [ландшафт автокефальних \(самоврядних\) церков](#) і бачать Москву або Константинополь домінуючими. Цю роботу координує [Відділ зовнішніх церковних зв'язків РПЦ](#) при Митрополиті Волоколамському Іларіоні, який [тісно співпрацює з Міністерством закордонних справ Росії](#). Відділ відповідає за «відносини Руської православної церкви з помісними православними церквами, неправославними церквами та християнськими об'єднаннями, нехристиянськими релігійними громадами, урядовими, парламентськими, громадськими організаціями за кордоном, міжурядовими, релігійними та громадськими міжнародними організаціями».

[Слухання у лютому 2021 року Спеціального комітету Європейського парламенту](#) з питань іноземного втручання в усі демократичні процеси в Європейському Союзі, включно з дезінформацією (INGE) висвітлили, як Росія налагоджує зв'язки в країнах-сусідах ЄС за допомогою діяльності РПЦ, яка наголошує на релігійній приналежності та спільних цілях, як-от захист переслідуваних християн на Близькому Сході або запобігання «ісламізації» Європи. Інші аналітики виявили «[спрямований національний підхід](#)» кремлівської пропаганди, що поєднує наративи про православну спорідненість із загальнослов'янським братерством, захист етнічних/мовних меншин або збереження християнських цінностей Європи, залежно від національного контексту.

Країною ЄС з найбільшою [кількістю православних віруючих](#) — 18,7 млн — є Румунія, за нею йдуть Греція та Болгарія. Серед країн-сусідів ЄС, які прагнуть до членства в ЄС, Україна, безперечно, є найбільшою за чисельністю населення з майже 35 мільйонами православних християн, за нею йдуть Сербія, Грузія та Молдова. Опитування дослідницького центру Pew Forum 2017 року показує, що більшість румунів підтримують думку, що «сильна Росія необхідна, щоб збалансувати вплив Заходу». Православні проти західних цінностей — «[свобода проти моралі](#)» — наратив був використаний на [референдумі 2018 року щодо заборони одностатевих шлюбів](#),

ДСЄП Війна Росії проти України: використання Кремлем релігії як інструменту зовнішньої політики

який Румунська церква рішуче підтримувала, але який не досяг необхідного порогу підтримки. На думку [деяких авторів](#), багато православних сайтів в ЄС, які висвітлюють такі «культурні баталії», зображують Путіна як захисника православних цінностей. Однак Румунська православна церква не дуже близька до РПЦ, і є [докази того, що румуни чітко розрізняють](#) спільні православні цінності та стратегічні інтереси, розглядаючи Росію як найбільшу загрозу. У Болгарії ключовою фігурою, яка намагалася зблизити країну з Росією через православні мережі, був соратник Путіна та [російський олігарх Костянтин Малофєєв](#), засновник [благодійного фонду Святого Василя Великого](#). Малофєєв просуває наратив «Православ'я проти декадентського Заходу» через свій телеканал «Царьград», який зображує ЄС як насаджувача [сатаністсько-глобалістичних ідеологій](#), спрямованих на знищення християнських цінностей, і через свій [«аналітичний центр» Katheon](#). Однак Малофєєву, який перебуває в списку санкцій ЄС з 2014 року, остаточно [заборонили в'їзд до Болгарії](#) на 10 років у 2010 році за його причетність до підкупу болгарських політиків з метою впливу на зовнішню політику цієї країни.

Формально автокефальна [Православна церква Чеських земель і Словаччини](#) за часів Путіна все більше потрапляла під контроль РПЦ, що призвело до скандалів у 2012 році, які розкрили [масштаб російської інфільтрації](#). Навіть якщо кількість православних віруючих у Чехії та Словаччині менше 100 000, Церква активно прагне сформувати громадську думку та залишається в церковній орбіті Московського Патріархату. У цьому сенсі вона є частиною ширшої мережі керованих Кремлем культурних і релігійних фондів і організацій, як-от Всеслов'янський союз і Координаційна рада російських співвітчизників, а також головного ідеологічного засобу Путіна — фонду «Русский мір».

У той час як православні церкви Румунії та Болгарії є автокефальними і їм легше дистанціюватися від РПЦ, в інших країнах ЄС православні церкви меншин знаходяться безпосередньо під керівництвом Москви і мають балансувати на грані. Одним із прикладів є [Латвійська православна церква](#), яка формально залишається підпорядкованою Російській церкві, на відміну від [Естонської церкви](#), яка в останні роки відокремилася від Москви. Голова Латвійської церкви, митрополит Олександр, намагався зберегти цю єдність, одночасно [засуджуючи російське вторгнення в Україну](#): «Ми, росіяни в Латвії, не відповідаємо за те, що роблять інші уряди». Водночас Патріарх Кирил надає таку свободу дій задля того, щоб не було ще однієї церкви на території колишнього Радянського Союзу, яка йшла б західною траєкторією. Водночас [деякі спостерігачі](#) вважають Грецію та Кіпр вразливими до російського впливу як через географію, так і через спільну історію культури та релігії. Росія намагалася експлуатувати спільну релігійну спадщину, що призвело до неоднозначних результатів, частково через масштабнішу [боротьбу за гегемонію в Православ'ї](#) між Московським і Константинопольським патріархатами; останній базується в Стамбулі та міцно підтримується Грецією та Кіпром. Путін і патріарх Кирил з різних нагод відвідували найсвятіше місце грецького православ'я на горі Афон, [трансляючи меседжі про «православні цінності»](#).

Коли прем'єр-міністр Греції [Алексіс Ципрас приїжджав до Путіна в Москву](#) в 2015 році, він також [зустрівся з Кирилом](#). Костянтин Малофєєв культивував ультраортодоксальні політичні сили, які, зрештою, не мали впливу. Кіпрська православна церква протистояла тиску РПЦ і [у 2020 році визнала незалежність](#) Української православної церкви.

Кампанія на Заході: створення мережі впливу в християнських групах

Стратегія Кремля у країнах ЄС без значної православної присутності полягала в тому, щоб просочитися у західні християнські об'єднання та під'єднати їх до православних «союзників» для боротьби за спільну справу збереження «європейської цивілізації» в так званих [«консервативно-християнських альянсах»](#). На порядку денному цієї «нової екуменічної співпраці» йдеться про «традиційні цінності», «традиційну сім'ю», «святість життя» та «релігійну свободу». Ключовою неурядовою організацією, яка координує такі зв'язки, є [Всесвітній конгрес сімей](#), тісно [пов'язаний з РПЦ](#) з моменту свого заснування в 1995 році. Дані конгреси є еkleктичними зібраннями європейських християнських організацій, православних священників, євангелістів США та європейських політичних діячів, як-от Маттео Сальвіні в Італії та Віктор Орбан в Угорщині; останні зібрання відбулися в Угорщині (в 2017 р.), Молдові (в 2018 р.) та Італії (в 2019 р.). Таким чином також були створені альянси з політичними партіями та лідерами правих партій, які підтримують сильні наративи «християнських цінностей», як у випадку Сальвіні та Orbana, а також партії «Атака» в Болгарії, або там, де це краще відповідає місцевому контексту «захисту Європи проти ісламу», наприклад, у випадку з [Австрійською партією свободи](#). Ще однією організацією, що пропагує «новий екуменізм», є [Науково-дослідний інститут «Діалог цивілізацій»](#), очолюваний [соратником Путіна Володимиром Якуніним](#), колишнім головою «РЖД». Конференції [Всесвітнього громадського форуму](#) Якуніна в Греції об'єднали лідерів Православної церкви із західними організаціями та європейськими лівими політиками, як-от [Альфред Гузенбауер](#) з Австрії та [Мартін Шульц](#) з Німеччини.

Цей документ підготовлений для депутатів і співробітників Європейського парламенту й адресований їм як довідковий матеріал, який допоможе їм у парламентській роботі. Зміст документа є виключною відповідальністю його автора(ів), і будь-які думки, висловлені в ньому, не повинні розглядатися як офіційна позиція Європарламенту. Відтворення та переклад для некомерційних цілей дозволено за умови посилання на джерело та попереднього повідомлення Європейського парламенту та надсилання йому копії. © Європейський Союз, 2022.